

Janusz Grabowski

(Archiwum Główne Akt Dawnych, Warszawa)

JADWIGA KARWASIŃSKA (1900–1986) I JEJ WKŁAD W ROZWÓJ NAUK DAJĄCYCH POZNAWAĆ ŹRÓDŁA HISTORYCZNE

Jadwiga Karwasińska była nie tylko wybitną archiwistką i badaczką dziejów polskiego średniowiecza, ale również znakomitą edytką źródeł historycznych¹. Zdaniem Gerarda Labudy należała obok Zofii Kozłowskiej-Budkowej i Brigidy Kürbis do tych uczonych, które wywarły w minionym stuleciu trwały wpływ na rozwój polskiej mediewistyki². Według Ireny Sułkowskiej-Kurasiowej, Karwasińska była ostatnią archiwistką z pokolenia, które po I wojnie światowej kładło fundamenty pod nowoczesną archiwistykę³. Urodziła się 6 I 1900 w Radomsku⁴. Ojciec Walery był nauczycielem, potem referentem rady spółdzielczej przy Ministerstwie Skarbu. W 1937 r. przeszedł na emeryturę, zmarł w czasie okupacji w 1942 r. Matka, Maria z Pytlewskich nie pracowała zawodowo, zmarła w 1945 r. Karwasińska miała siostrę Anielę Dokowską, prawniczkę z wykształcenia, która była sędzią dla nieletnich w Łodzi. W czasie wojny została wywieziona do

¹ O J. Karwasińskiej pisali m.in.: S. K. Kuczyński, *Jadwiga Karwasińska (1900–1986)*, „Archiwista”, t. 22, 1986, nr 82, s. 55–58; tenże, *Jadwiga Karwasińska (6 I 1900 — 30 X 1986)*, „Kronika Warszawy”, 1987, t. 18, nr 3–4, s. 223–226; Z. Wójcik, *Wspomnienie o prof. Jadwidze Karwasińskiej*, „Tygodnik Powszechny”, R. 41, 1987, nr 4, s. 3; I. Sułkowska-Kurasiowa, *Jadwiga Karwasińska (6 I 1900–31 X 1986)*, „Archeion”, t. 55, 1988, s. 324–326; A. Gieysztor, *Jadwiga Karwasińska (1900–1986)*, St. Źródł., t. 34, 1993, s. 137–138; *Biogramy uczonych. Suplement*, oprac. A. Śródka, Warszawa 1993, s. 74–75; A. Śródka, *Uczeni polscy XIX–XX stulecia*, t. 2, Warszawa 1995, s. 169–170; S. Ciara, *Jadwiga Karwasińska (1900–1986) kustosz Archiwum Głównego Akt Dawnych, badaczka polskiego średniowiecza, edytką źródeł* [w:] *Wkład archiwistów warszawskich w rozwój archiwistyki polskiej*, red. A. Kulecka, Warszawa 2012, s. 314–322; *Karwasińska Jadwiga* [w:] S. Brzeziński, K. Fudałej, *Pracownicy naukowo-dydaktyczni Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego 1930–2010. Słownik biograficzny*, Warszawa 2012, s. 55–56.

² G. Labuda, *Uczona zbiera plony swego naukowego siewu* [w:] *Wstęp do B. Kürbis, Na progu historii. O świadectwach do dziejów kultury Polski średniowiecznej*, Poznań 2001, s. 5.

³ I. Sułkowska-Kurasiowa, *Jadwiga Karwasińska*, s. 324.

⁴ Akta osobowe J. Karwasińskiej są przechowywane w AGAD oraz w Archiwum PAN w Warszawie.

Niemiec i przeszła przez obozy koncentracyjne w Oświęcimiu i Ravensbrück. Po II wojnie wróciła do Łodzi do pracy w sądownictwie dla nieletnich.

Karwasińska w wieku 9 lat została oddana na pensję żeńską Leonii Komar w Częstochowie. W 1918 r. uzyskała świadectwo dojrzałości w gimnazjum Wacławy Chrzanowskiej (później państwowym) w Częstochowie. W tym samym roku wstąpiła na wydział filozoficzny Uniwersytetu Warszawskiego, studiując historię i filologię klasyczną; później porzuciła te ostatnie studia poświęcając się głównie historii, zwłaszcza naukom dającym poznać źródła historyczne. W 1920 r. brała udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Od 1 lipca do listopada 1920 r. pracowała, jako sanitariuszka w szpitalu polowym nr 701, prowadząc zarazem notatki w kalendarzyku ze swej działalności i pobytu na froncie. Fragment notatek ocalał i w 1998 r. został wydany drukiem⁵. Dzięki doskonałej znajomości łaciny i uzdolnieniom paleograficznym Karwasińska jeszcze w czasie studiów z polecenia Komisji Atlasu Historycznego Towarzystwa Naukowego Warszawskiego podjęła się inwentaryzacji Działu Staropolskiego w Archiwum Skarbowym w Warszawie. Prace w Archiwum Skarbowym przy ul. Rymarskiej, jak wspominała sama badaczka, „oślśniły mnie bogactwem źródeł [...] zupełnie dotąd nieznanymi i nietykanych. Było to uświadomienie sobie swego powołania”. Jako studentka aktywnie należała do Koła Historyków Studentów Uniwersytetu Warszawskiego, zostając skarbnikiem, a następnie wiceprezesem Koła. W latach 1921–1925 należała również do Chrześcijańskiego Związku Młodzieży Akademickiej⁶. W 1924 r. ukończyła na seminarium Jana Karola Kochanowskiego pracę doktorską pt. „Śsiedztwo kujawsko-krzyżackie 1235–1343” i zdała egzamin końcowy uzyskując stopień doktora filozofii. Oprócz Kochanowskiego (szefa katedry Historii Polski i Nauk Pomocniczych Historii w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego) jej nauczycielami akademickimi byli profesorowie: Stanisław Kętrzyński (wybitny znawca nauk pomocniczych historii, zwłaszcza dyplomatyki), Marceli Handelsman i Oskar Halecki⁷. Dysertacja Karwasińskiej ukazała się drukiem w 1927 r. w ramach Rozpraw Historycznych Towarzystwa Naukowego Warszawskiego i natychmiast zyskała uznanie w środowisku mediewistów⁸. Także i dzisiaj ma duże walory poznawcze; zaliczyłbym ją do klasyki polskiej mediewistyki⁹. W 1997 r. praca doktorska Karwasińskiej

⁵ „Dziennik — kalendarzyk z pobytu w szpitalu polowym 701”, [w:] J. Karwasińska, *Wybór pism. Źródła archiwalne*, Warszawa 1998, s. 213–219.

⁶ AGAD, Akta Jadwigi Karwasińskiej, sygn. 49/120, s. 36.

⁷ Na temat mediewistyki i nauk pomocniczych historii uprawianych w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego zob. R. Michałowski, *Mediewistyka w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego* [w:] *Historia na Uniwersytecie Warszawskim. Materiały konferencji naukowej z okazji jubileuszu 80-lecia Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego*, Warszawa, 21 października 2010 r., Warszawa 2012, s. 21–36; M. Koczerska, *Nauki pomocnicze historii, źródłoznawstwo i edytorstwo źródeł na Uniwersytecie Warszawskim w XX wieku*, tamże, s. 53–69.

⁸ J. Karwasińska, *Śsiedztwo kujawsko-krzyżackie 1235–1343*, Warszawa 1927 (Rozprawy Historyczne Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, t. 7, z. 1).

⁹ Zdaniem A. Gieysztor (Jadwiga Karwasińska, s. 137), po sześćdziesięciu latach od ogłoszenia tej rozprawy nic jej nie zbywa z aktualności i przydatności naukowej. Również B. Śliwiński (*Leszek, książę wrocławski (1274/75 — po 27 kwietnia 1339)*, Kraków 2010, s. 8), uznał rozprawę Karwasińskiej za pięknie napisaną i aktualną w wielu punktach do dziś.

doczekała się drugiego wydania, w tomie zawierającym wybór pism tej znakomitej mediewistki¹⁰.

1 X 1924 r. Jadwiga Karwasińska rozpoczęła pracę w Archiwum Głównym Akt Dawnych przy ul. Długiej 24. Początkowo była zatrudniona, jako praktykantka, w 1927 r. była asystentką, zaś w grudniu 1939 r. awansowała na stanowisko archiwisty. Na przełomie 1925 i 1926 r. przebywała na 10-miesięcznym urlopie naukowym, odbywając uzupełniające studia historyczne w Wiedniu i Paryżu. Szczególnie owocne były studia w Wiedniu, gdzie uczestniczyła w wykładach i seminariach prowadzonych przez prof. Oswalda Redlicha, związanego z Institut für Österreichische Geschichtsforschung, znakomitego historyka i archiwistę oraz edytora źródeł historycznych. Podczas studiów prowadziła kwerendę w archiwach i bibliotekach wiedeńskich. Zapoznała się z zasobami Centralnego Archiwum Zakonu Niemieckiego oraz Haus- Hof- und Staatsarchiv. W tym ostatnim pracowała nad zestawieniem dokumentów z polskiego Archiwum Koronnego, które wówczas tam się jeszcze znajdowało. Dlatego miała wkład do przygotowań rewindykacji polskich archiwaliów z Wiednia¹¹. Dnia 26 X 1932 r. podpisano w Wiedniu polsko-austriacki układ archiwalny, który stał się podstawą do rewindykacji archiwaliów. W ich wyniku Polska odzyskała najcenniejsze zbiory, w tym 325 dokumentów pochodzących z Archiwum Koronnego Krakowskiego z lat 1088?–1639¹². Należy w tym miejscu przypomnieć, iż najstarsze dokumenty przekazane przez władze austriackie (z lat 1088–1305) to w rzeczywistości falsyfikaty pochodzące z XVII w.¹³

Ponownie do Wiednia Karwasińska wyjechała w 1933 r. Przez 3 miesiące pracowała tam nad publikacją źródłową dotyczącą procesów Polski z zakonem krzyżackim. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego przyznało Karwasińskiej 3 miesięczny bezpłatny urlop na prowadzenia badań archiwalnych i bibliotecznych w Wiedniu, a jej pobyt w tym mieście sfinansował Fundusz Kultury Narodowej. W 1935 r. nakładem Biblioteki Kórnickiej ukazała się jej cenna edycja źródłowa *Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciffororum*, zawierająca akta procesu polsko-krzyżackiego, odbywającego się w Budzie od 12 maja do 13 VI 1414 r.¹⁴ Praca została wydana z rękopisu znajdującego się w AGAD¹⁵. Przygotowana przez Karwasińską edycja zawiera wstęp (gdzie omówiono genezę i przebieg ostatniej fazy procesu w 1414 r., opis rękopisu i metody wydania), edycję akt procesu, dodatek źródłowy (zawierający 4 dokumenty z 1414 r., które przynoszą pewne uzupełnienia do treści publikowanego protokołu) oraz starannie opracowany indeks osób i miejscowości. Tom trzeci *Lites* został bardzo wysoko oceniony przez znawców problematyki polsko-krzyżackiej. Edycja (przygotowana w oparciu o Instrukcję Wydawniczą PAU oraz *Symbolikę*

¹⁰ J. Karwasińska, *Sąsiedztwo kujawsko-krzyżackie 1235–1343* [w:] tejże, *Kujawy i Mazowsze. Wybór pism*, Warszawa 1997, s. 31–180.

¹¹ S. Ciara, *Jadwiga Karwasińska*, s. 316.

¹² I. Mamczak-Gadkowska, *Archiwa państwowe w II Rzeczypospolitej*, Poznań 2006, s. 216.

¹³ AGAD, Zb. dok. perg., sygn. 4972, 4973, 4974, 4975, 4977, 4978.

¹⁴ *Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciffororum. Spory i sprawy pomiędzy Polakami a zakonem krzyżackim*, t. 3, wyd. J. Karwasińska, Warszawa 1935.

¹⁵ AGAD, Varia Oddziału I, sygn. 19.

Siemieńskiego¹⁶) dostarcza materiału źródłowego, który pozwala uzupełnić obraz procesu z lat 1412–1413 i — sięgając do 1414 r. — zrekonstruować cały jego przebieg. Poza tym zawiera szereg przyczynków do stosunków polsko-krzyżackich z lat 1413–1414. Chociaż omawiane akta procesu z 1414 r. nie zawierają tyle cennego materiału, co wcześniej opublikowane tomy *Lites*, jednak przewyższają je pod względem metody wydawniczej i świadczą o bardzo wysokich kompetencjach Karwasińskiej jako edytorce średniowiecznych źródeł historycznych. Publikacja III tomu *Lites* doczekała się 7 recenzji w renomowanych polskich i zagranicznych czasopismach naukowych. Recenzenci bardzo pozytywnie ocenili edycję Karwasińskiej podkreślając, że tekst źródła został wydany z podziwu godną skrupulatnością i starannością. Zgłoszono jednak drobne uwagi do zastosowanej metody wydawniczej i samego tekstu (błędy w odczycie i przy rozwiązywaniu dat). III tom *Lites* wystawił Karwasińskiej jak najlepsze świadectwo, dlatego postulowano, żeby kolejną ewentualną edycję materiałów do procesów polsko-krzyżackich powierzyć właśnie tej badaczce¹⁷.

W 1938 r. Karwasińska (wraz z dyrektorem AGAD Józefem Siemieńskim) wzięła udział w Międzynarodowym Kongresie Nauk Historycznych w Zurychu. W komunikacie (opublikowanym w materiałach pokonferencyjnych) omówiła problematykę stosowania w praktyce zasady pertynencji terytorialnej oraz jej znaczenia dla Polski w procesie rewindykacji archiwaliów¹⁸. Jej komunikat (podobnie jak referat Siemieńskiego) nawiązywał do konieczności respektowania zasady przynależności terytorialnej w traktatach międzynarodowych¹⁹.

W tym samym roku (1938) ukazała się jej rozprawa poświęcona szpitalowi Św. Ducha w Warszawie²⁰, oparta na materiałach źródłowych przechowywanych w zasobach archiwów warszawskich (AGAD, Archiwum Akt Dawnych, Archiwum Kapituły Metropolitalnej, Archiwum Konsystorskim) oraz w Archiwum Archidiecezjalnym w Poznaniu i Archiwum miasta Torunia. Monografia składa się ze wstępu oraz siedmiu rozdziałów. W pierwszym omówiono dzieje Warszawy w okresie książęcym (XIV–XV w.), zwracając szczególną uwagę na lokalizację tego ośrodka, fundacje kościołów i uposażenie szpitali miejskich. Drugi to prezentacja sylwetki Anny Bolkowej, fundatorki m.in. Szpitala Św. Ducha i klasztoru bernardynów w Warszawie oraz dobrodziejki kolegiaty św. Jana Chrzyciela. Rozdziały 3 i 4 dotyczą genezy, założenia i uposażenia Szpitala Św. Ducha przez Annę Fiodorównę. Na mocy testamentu z 3 V 1458 r. księżna przyznała opiekę i zarząd nad szpitalem mansomiarzom z kaplicy Najświętszej Marii Panny przy kolegiacie św. Jana. Rozdziały 5–8 poświęcono polityce zagospodarowania dóbr szpitalnych, przejściu zarządu nad szpitalem przez kapitułę oraz sprawom

¹⁶ J. Siemieński, *Symbolika wydawnicza. Projekt ujednostajnienia*, Warszawa 1927.

¹⁷ Zob. recenzję pióra S. Zajączkowskiego, „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu”, t. 10, 1935–1937, s. 306–314.

¹⁸ Streszczenie komunikatu ukazało się w materiałach pokongresowych: J. Karwasińska, *La remise des archives dans les traites de l'Est européen [w:] Résumé des communications présentées au Congrès International des Sciences Historiques*, Zurich 1938, s. 52–58.

¹⁹ *Międzynarodowy Kongres Nauk Historycznych w Zurychu*, „Archeion”, t. 16, 1938–1939, s. 231–234.

²⁰ J. Karwasińska, *Szpital Świętego Ducha w Warszawie. Dzieje fundacji Anny Bolesławowej księżny mazowieckiej początkowe (1444–1544)*, Warszawa 1938.

dotyczącym organizacji szpitala. Książka Karwasińskiej wniosła wiele nowego do wiedzy nie tylko na temat dziejów szpitali w średniowiecznej Warszawie i sporów między kolegiatą św. Jana a klasztorem augustianów, ale także dziejów politycznych i gospodarczych Mazowsza oraz stosunków w rodzinie książąt mazowieckich z linii czersko-warszawskiej. Z uwagi na to, że archiwum kolegiaty warszawskiej uległo zagładzie w czasie II wojny światowej, praca ta ma ogromne znaczenie dla badań nad dziejami Warszawy i Mazowsza w XV w. Monografia szpitala Św. Ducha w Warszawie nie doczekała się przed wojną recenzji naukowej. Oceniając bardzo wysoko pracę Karwasińskiej można zgłosić drobne uwagi do ustaleń badaczki. Otóż Anna Bolkowa nie była córką Iwana Olgimuntowicza, lecz Fiodora, księcia ratneńskiego²¹. Poślubiła w 1412 r. Bolesława Januszowica, zmarłego nie w 1428, lecz na przełomie 1423 i 1424 (prawdopodobnie w październiku 1423 r.). Księżna dwukrotnie (nie tylko po 10 IX 1454 r.) sprawowała regencję na Mazowszu Wschodnim — najpierw po śmierci teścia Janusza I (po 8 XII 1429) następnie po śmierci syna Bolesława IV (w latach 1454–1458). Jej teściowa Anna Danuta nigdy nie pełniła rządów opiekuńczych; zmarła w 1424 r. jeszcze za życia Janusza I. Anna Bolkowa po objęciu rządów opiekuńczych przeniosła się ze swoich dóbr oprawnych w ziemi czerskiej i zamieszkała w reprezentacyjnym Dworze Dużym na Zamku Warszawskim. Zmarła w Czersku 25 V 1458 r. i została pochowana obok męża w kolegiacie pw. Męczeństwa św. Jana Chrzyciela w Warszawie. Warto też uzupełnić podane przez Karwasińską informacje o tytułaturze księżnej. Anna Bolkowa na dokumentach, korespondencji oraz w zachowanych zapiskach sądowych występuje z intytulacją:

relicta Bolconis Dei gracia ducissa Mazouie etc.; princeps Anna ducissa Mazovie; Anna relicta olim domini ducis Boleslai, senior ducissa Mazovie; Anna senior ducissa et (ac) gubernatrix Mazowie²².

Z innych publikacji naukowych z zakresu średniowiecza (wydanych przed wojną) należy odnotować artykuł poświęcony politycznej roli biskupa Wolimira²³, przyczynek dotyczący interpretacji terminu *Wladislavia*²⁴, biogramy w *Polskim słowniku biograficznym*: Arnolda, wojewody mazowieckiego i kujawskiego, współpracownika księcia Konrada I²⁵ oraz Bolesława Siemowitowica, księcia dobrzyńskiego²⁶. Wartościowe są również recenzje Karwasińskiej publikacji Hermann Heimpela²⁷ i Emanuela Ringelbluma²⁸. Opracowanie prof. Heimpela pt.

²¹ Zob. J. Grabowski, *Dynastia Piastów mazowieckich. Studia nad dziejami Mazowsza, intytulacją i genealogią książąt*, Warszawa 2012, s. 156–157; 457–461.

²² Tamże, s. 359–361.

²³ J. Karwasińska, *Polityczna rola biskupa Wolimira*, „Ateneum Kapłańskie”, t. 22, 1928, s. 441–467.

²⁴ Tejże, *W sprawie interpretacji terminu Wladislavia*, „Roczniki Historyczne”, t. 4, 1928, z. 2, s. 120–128.

²⁵ Tejże, *Arnold (XIII w.)* [w:] PSB, t. 1, s. 161.

²⁶ Tejże, *Bolesław, książę dobrzyński*, PSB, t. 2, s. 270.

²⁷ Tejże, [rec.] H. Heimpel, *Aus der Kanzlei Kaisers Sigismunds*, „Archiv für Urkundenforschung”, t. 12, 1932, s. 111–180, „Kwartalnik Historyczny”, t. 47, 1933, s. 637–641.

²⁸ Tejże, [rec.] E. Ringelblum, *Żydzi w Warszawie, cz. 1, Od czasów najdawniejszych do ostatniego wygnania w r. 1527*, Warszawa 1932, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych”, t. 3, 1934, s. 577–581.

Aus der Kanzlei Kaisers Sigismunds powstało w oparciu o odkryty przez tego badacza w Bibliotece Watykańskiej zbiór materiałów pochodzących z różnych kancelarii, głównie z kancelarii cesarza Zygmunta Luksemburskiego i kancelarii Palatynatu za Ruprechta i Ludwika III. Pierwsza część pracy Heimpela to studium dyplomatyczne nad kancelarią cesarza Zygmunta Luksemburskiego, druga natomiast obejmuje edycje korespondencji dyplomatycznej dotyczącej różnorodnych spraw, m.in. stosunków między Zygmuntem Luksemburskim a Habsburgami (młodsza, Leopoldyńska linia tego rodu). Karwasińska zwróciła w recenzji szczególną uwagę na sprawy dotyczące stosunków Zygmunta Luksemburskiego z Polską w kontekście relacji Polski i Litwy z zakonem krzyżackim w Prusach, gdyż na 112 zamieszczonych przez Heimpela regestów, 13 dotyczy Polski. W podsumowaniu bardzo wysoko oceniła książkę Heimpela (zwłaszcza w zakresie studiów nad kancelarią Zygmunta), zwracając uwagę na wielką sumienność tego badacza i powściągliwość w stawianiu hipotez. Karwasińska dokonała również korekty w datacji niektórych listów Zygmunta Luksemburskiego, opublikowanych w recenzowanym wydawnictwie. Inną ocenę uzyskała książka Ringelbluma, której niestety nie można w żaden sposób porównać do publikacji omówionej powyżej. Cytowane przez tego badacza teksty źródłowe (zarówno z rękopisów, jak też wydawnictw drukowanych), zawierają olbrzymią ilość błędów. Także dzieje gminy żydowskiej w Warszawie (do 1527 r.) zostały oparte na materiale jednostronnym, niepopartym argumentami źródłowymi, dlatego zawierają wiele uproszczeń i hipotez. Zdaniem Karwasińskiej temat niewątpliwie wart był podjęcia, jednak praca w tej postaci nie nadawała się do ogłoszenia drukiem. Recenzentka pisała: „Niedbalstwo w całości i w szczególności cechuje niezmiennie książkę od pierwszej do ostatniej stronicy. Język mało jest nazwać niepoprawnym, a sposób przedstawienia rozwlekłym. Niewłaściwy ton, jaskrawa a naiwna stroniczość i tendencyjność, błędne sugestie i dosłowny bezlik wszelkiego rodzaju usterek, mówią na każdej karcie same za siebie”. Ocenę tę podsumowała: „Tyle słów o książce, która z powodów od siebie niezależnych tak długo zajmowała bezkarnie miejsce sobie nienależne”.

Z pozostałych recenzji pióra Karwasińskiej zwracam uwagę na jej szczegółowe i kompetentne omówienie książki Hildegardy Schaefer o planach rozbioru Polski z końca XIV w.²⁹ Zdaniem recenzentki część pierwsza książki jest bardzo pożyteczna, gdyż udostępnia badaczom niemieckim „pokaźny wycinek polskiego dorobku naukowego”. Natomiast część druga, poświęcona projektowi Władysława Opolczyka z 1392 r. dotyczącego rozbioru Polski, jest słabiej napisana, została bowiem oparta na niewystarczającej podstawie źródłowej i literaturze przedmiotu. Badaczka niemiecka nie wykorzystwała m.in. drukowanych nowszych dyplomatariuszy polskich, opierających się na starszych wydawnictwach. W książce zabrakło też pogłębionych badań nad źródłem konfliktu pomiędzy Władysławem Opolczykiem a królem Władysławem Jagiełłą. W konkluzji Karwasińska pozytywnie oceniła część pierwszą pracy Schaefer „jako dobrze opracowaną i przemyślaną”, natomiast jej zdaniem część druga „wykazuje tak duże

²⁹ Tejże, [rec.] *H. Schaefer, Geschichte der Pläne zur Teilung des alten polnischen Staates seit 1386. I. Der Teilungsplan von 1392, „Quellen und Forschungen zur Geschichte ihrer Beziehungen”, t. 5, Lipsk 1937 „Kwartalnik Historyczny”, t. 52, 1938, s. 62–67.*

luki w opanowaniu zagadnienia, że wypada ją uważać raczej za zbiór kwestii domagających się jeszcze odpowiedzi, niż za dalszy postęp w znajomości owych czasów”³⁰.

Podczas pracy w AGAD (do 1939 r.) Karwasińska współpracowała z dyrektorem Józefem Siemieńskim przy opracowaniu inwentarza idealnego Archiwum Koronnego Krakowskiego, wykonując prace m.in. przy sporządzaniu inwentarza. Jednak głównym jej zadaniem było opracowanie akt skarbowych, w tym rachunków królewskich i rachunków poselstw, stanowiących jedną z serii ogólnych ksiąg wydatków dworu i państwa³¹. Prowadziła również badania w Bibliotece Czartoryskich (delegowana przez Siemieńskiego) w celu zebrania danych do inwentarza idealnego archiwum podskarbińskiego krakowskiego. Zinventaryzowała wówczas rękopisy znajdujące się w Bibliotece (nr 329, 1025–1032, 1035–1038, 1041, 1043, 1045, 1046, 1048, 1057, 1725–1727, 1731–1738, 2069, 2450), pochodzące z archiwum podskarbińskiego. Prócz tego zbadała inne rękopisy (nr 581, 820, 826, 1107, 2384 i 2743), poszukując w nich materiałów do historii i zawartości archiwów. Ponadto z rękopisu 820 przepisała wykaz *Senatus Consilia* z lat 1676–1773. Karwasińska brała aktywny udział w prowadzonych przez archiwistów warszawskich kursach i pokazach, m.in. w 1930 r. na kursie archiwalnym miała wykład o „Registraturach polskich w XVIII w.” i w związku z nim przeprowadziła w Archiwum Głównym pokaz ksiąg rękopiśmiennych z XVIII w. Uczestniczyła również w pracach, których celem było popularyzowanie zasobu archiwalnego. Na Powszechną Wystawę Krajową w Poznaniu (maj–październik 1929 r.) przygotowała fotografie najcenniejszych archiwaliów z AGAD³².

Z przedwojennych prac naukowych Karwasińskiej z zakresu historii i archiwistyki na szczególną uwagę zasługują publikacje poświęcone skarbowości, m.in. o najdawniejszych rachunkach dworu królewskiego³³ i rachunkach żup solnych z XIV i XV w.³⁴ Natomiast dziejom skarbowości staropolskiej poświęciła oddzielną publikację³⁵, która powstała jako streszczenie wyników badań składu i pochodzenia zespołów archiwalnych przekazanych do Archiwum Głównego w XIX w. z archiwum przy Ministerium, a później Komisji Przychodów i Skarbu.

W tym czasie Karwasińska prowadziła też działalność dydaktyczną. W 1930 r. powierzono jej prowadzenie zajęć z paleografii łacińskiej i innych nauk pomocniczych historii w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego. Uczestniczyła także w zjazdach historyków³⁶. W 1930 r. na V Powszechnym Zjeździe

³⁰ Tamże, s. 66.

³¹ Na temat pracy w AGAD przy opracowaniu akt skarbowych, zob. *Sprawozdanie z pracy AGAD z 1930 r.*, „Archeion”, t. 9, 1931, s. 31–32.

³² K. Konarski, S. Ptaszycki, *Archiwa Państwowe na Powszechnej Wystawie Krajowej w Poznaniu*, „Archeion”, t. 6–7, 1930, s. 1.

³³ J. Karwasińska, *O najdawniejszych księgach tzw. „Rachunków dworu królewskiego”*, „Archeion”, t. 1, 1927, s. 155–175.

³⁴ Tejże, *Rachunki żup solnych w XIV i XV wieku. Z Archiwum Podskarbińskiego*, „Archeion”, t. 3, 1928, s. 39–45.

³⁵ J. Karwasińska, *Archiwa Skarbowe Koronne i Obojga Narodów*, Warszawa 1929, „Roczniki Komisji Historycznej Towarzystwa Naukowego Warszawskiego”, t. 1, z. 2.

³⁶ Na temat tematyki archiwalnej poruszanej na zjazdach, zob. I. Mamczak-Gadkowska, *Problematyka archiwalna na Powszechnych Zjazdach Historyków Polskich w okresie*

Historyków Polskich w Warszawie³⁷ wygłosiła referat pt. „Odtworzenie archiwów dawnej Rzeczypospolitej”³⁸, w którym przedstawiła problematykę inwentaryzacji archiwów przedrozbiorowych, co stało się możliwe dzięki zakończeniu rewindykacji znacznej części archiwaliów. Dlatego jej zdaniem postulat scalania archiwaliów zgłoszony przez Siemieńskiego na IV Powszechnym Zjeździe Historyków Polskich w Poznaniu w 1925 r. (poparty uchwałą Polskiej Akademii Umiejętności z 1928 r.) dał podstawy do podjęcia prac nad inwentaryzacją archiwów dawnej Rzeczypospolitej. W dalszej części referatu Karwasińska omówiła problematykę rekonstrukcji archiwów staropolskich oraz przedstawiła stan opracowania i istniejące pomoce archiwalne w AGAD. Przedmiotem jej szczegółowej analizy były archiwa dyplomatyczne (Archiwum Koronne Krakowskie i Archiwum Koronne Warszawskie), archiwa metrykalne (Metryka Koronna, Metryka Litewska), skarbowe, marszałkowskie, wojskowe, szkolne, trybunałów, rad królewskich, Archiwum Powstania Kościuszkowskiego oraz archiwa „dotąd nierozwikłane”, np. tzw. Archiwum Stanisława Augusta³⁹. Badaczka uważała, że ze względu na ogrom pracy, jaka czeka archiwistów: „Konieczna jest pomoc ze strony całej zorganizowanej nauki historycznej. W szczególności niektóre seminaria historyczne i historyczno-prawnicze mogłyby się przyczynić do przyspieszenia tempa tych prac”⁴⁰. Na V Powszechnym Zjeździe Historyków Karwasińska uczestniczyła również w sekcji II „Historia dawnej Rzeczypospolitej”. Na III posiedzeniu sekcji (transmitowanej przez Polskie Radio dnia 2 XII 1930 r.), której przewodniczyli profesorowie Wacław Sobieski i Ludwik Kolankowski, wzięła udział w dyskusji dotyczącej rocznicy sprowadzenia zakonu niemieckiego do ziemi chełmińskiej przez Konrada I Mazowieckiego⁴¹. Dyskusja polskich badaczy nawiązywała do obchodzonego w 1930 r. przez historyków niemieckich 700-lecia „panowania kultury i działalności kolonizacyjnej niemieckiej w Prusach Wschodnich”⁴². Wystąpienie Karwasińskiej pt. „Pretensje książąt polskich do Prus w XIII w.” dotyczyło podejmowanych przez książąt polskich w I ćwierci XIII w. prób podboju Prus oraz polityki synów Konrada I — Kazimierza I, księcia kujawskiego i Siemowita I, księcia mazowieckiego — wobec plemion pruskich (zwłaszcza Jadźwiniągów)⁴³. Badaczka z AGAD omówiła także stosunki synów Konrada I z zakonem krzyżackim (do 1260 r.) oraz ich relacje z Rzymem. Wystąpienie Karwasińskiej spotkało się z dużym uznaniem. Była ona wówczas (zwłaszcza po opublikowaniu w 1927 r. dysertacji doktorskiej o sąsiedztwie kujawsko-krzyżackim) jedną

międzywojennym [w:] *Archiwistyka oraz problemy historii Polski, Polonii i dyplomacji*, red. J. Łosowski, Lublin 2011, s. 47–64.

³⁷ V Powszechny Zjazd Historyków Polskich obradował w Warszawie w dniach 28 XI–5 XII 1930 r.

³⁸ J. Karwasińska, *Odtworzenie archiwów dawnej Rzeczypospolitej* [w:] *Pamiętnik V Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Warszawie*, cz. 1, *Referaty*, Lwów 1930, s. 169–179.

³⁹ Tamże, s. 173–178.

⁴⁰ Tamże, s. 179.

⁴¹ Zob. *Pamiętnik V Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Warszawie*, cz. II, *Protokoły. Posiedzenie III. Dyskusja z powodu tzw. 700-lecia Prus Wschodnich*, Lwów 1931, s. 140–216.

⁴² W dyskusji wzięło udział wielu wybitnych znawców stosunków polsko-krzyżackich, m.in. Kazimierz Tymieniecki, Karol Górski, Stanisław Zajaczkowski, Adam Vetulani.

⁴³ J. Karwasińska, *Pretensje książąt polskich do Prus w XIII wieku* [w:] *Pamiętnik V Powszechnego Zjazdu*, t. 2, s. 162–167.

z najlepszych specjalistek omawianej i dyskutowanej problematyki. W 1939 r. wydała rachunki żup bocheńskich⁴⁴. Przed wojną była też aktywną członkinią Towarzystwa Miłośników Historii (TMH — Oddział Warszawski PTH), do którego wstąpiła w 1926 r. W tym samym roku wznowiono działalność Sekcji Archiwalnej TMH, której przewodniczącym został Stanisław Ptaszycki⁴⁵.

W okresie okupacji hitlerowskiej Karwasińska pracowała w AGAD. Ostatni dyżur pełniła w archiwum w nocy z 31 lipca na 1 VIII 1944 r. Dzięki jej wiedzy i nieustępliwości udało się uchronić przed wywiezieniem przez okupacyjny niemiecki Zarząd Archiwalny wiele dokumentów pochodzących m.in. z Archiwum Koronnego⁴⁶. Podczas wojny uczestniczyła też w tajnym nauczaniu. W ramach zorganizowanej przez Tadeusza Manteuffla sekcji historycznej prowadziła zajęcia z nauk pomocniczych historii oraz historii Polski XIV w. Niektóre zajęcia, np. ćwiczenia z paleografii łacińskiej, odbywały się w magazynach Archiwum Głównego przy ul. Długiej 24⁴⁷. We wrześniu 1944 r. zasób AGAD uległ zagładzie, świadomie podpalony przez oddziały niemieckie w ramach akcji niszczenia dóbr kultury polskiej. Karwasińska przeżyła powstanie warszawskie. W związku z akcją zabezpieczania ocalałych archiwaliów w grudniu 1944 r. przybyła, wraz z innymi archiwistami warszawskimi, m.in. Józefem Stojanowskim, Jadwigą Jankowską i Adolfem Erazmem Mysłowskim, do Piotrkowa⁴⁸. Przebywała tam do końca lutego 1945 r. W dniu 4 III 1945 r. ponownie zgłosiła się do pracy w AGAD, w którym podjęła ją od 15 marca. Wraz z nielicznym personelem wykonywała naglące prace polegające na gromadzeniu ocalałych resztek zasobu, odtwarzaniu zniszczonych pomocy archiwalnych oraz rejestracji olbrzymich strat. Chociaż po wojnie tymczasową siedzibą AGAD był Pałac pod Blachą (Plac Zamkowy 2), to jednak pracownicy archiwum wiele czasu spędzali w zniszczonym gmachu przy ul. Długiej 24, inwentaryzując dokumenty i akta wydobywane z piwnic spalonego budynku. W 1945 r. Karwasińska awansowała na kustosza. W tym samym roku wstąpiła do Związku Bibliotekarzy i Archiwistów, zostając przewodniczącą Sekcji Archiwalnej. Pomimo zaangażowania w prace archiwalne nie zaniedbywała działalności naukowej. W 1946 r. uzyskała habilitację na Uniwersytecie Warszawskim z historii średniowiecznej Polski i nauk pomocniczych historii. Podstawą habilitacji był jej dorobek naukowy oraz scharakteryzowana wyżej rozprawa z 1938 r. poświęcona szpitalowi Św. Ducha w Warszawie.

W 1948 r. w „Archeionie” ukazało się obszerne wspomnienie Karwasińskiej o prof. Józefie Siemieńskim, w którym przedstawiła sylwetkę tego wybitnego o prawnika i archiwisty, dyrektora AGAD w latach 1920–1938⁴⁹. Natomiast

⁴⁴ *Rachunki żupne bocheńskie z lat 1394–1421*, wyd. J. Karwasińska, „Archiwum Komisji Historycznej PAU, seria 2, t. 3 (15), Kraków 1939, s. 123–226.

⁴⁵ *Warszawskie środowisko historyczne w XX wieku. Dziewięćdziesięciolecie Towarzystwa Miłośników Historii*, red. M. M. Drozdowski, H. Szwankowska, Warszawa 1997, s. 22.

⁴⁶ S. Ciara, *Jadwiga Karwasińska*, s. 318.

⁴⁷ Na ten temat: J. Karwasińska, *Wspomnienia z podziemnego Uniwersytetu Warszawskiego*, wyd. 2 [w:] *Tradycje i współczesność. Księga pamiątkowa Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego 1930–2005*, red. J. Łukasiewicz, M. Mycielski, J. Tyszkiewicz, Warszawa 2005, s. 471.

⁴⁸ T. Matuszak, *Piotrkowski epizod życia zawodowego archiwistów warszawskich* [w:] *Wkład archiwistów warszawskich*, s. 61–62.

⁴⁹ Tejże, *Józef Siemieński — dyrektor Archiwum Głównego, „Archeion”*, t. 17, 1948, s. 27–53.

w jubileuszowym tomie tego czasopisma (t. 19–20), wspólnie z Kazimierzem Kaczmarczykiem i Adamem Wolffem, opublikowała artykuł z metodyki opracowania dokumentów pergaminowych i papierowych w archiwach. Cenny jest również jej artykuł dotyczący dokumentów do stosunków polsko-krzyżackich znajdujących się w dziale *Prussiae* Archiwum Koronnego Krakowskiego, opublikowany w „Przeglądzie Historycznym”⁵⁰. Na łamach *Polskiego słownika biograficznego* ukazały się przygotowane przez nią biogramy Filipa, kanclerza wielkopolskiego⁵¹ i Floriana z Kościelca, biskupa płockiego⁵². W 1950 r. otrzymała zgodę na prowadzenie zajęć w charakterze wykładowcy na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Warszawskiego w roku akademickim 1950/1951.

Karwasińska pracowała w AGAD do 31 VII 1951 r. Decyzją naczelnego dyrektora archiwów państwowych dr. Rafała Gerbera⁵³ z dnia 3 IV 1951 r. została zwolniona z pracy z zachowaniem przysługujących jej praw emerytalnych. Wniosek taki przesłał Gerber do Ministerstwa Oświaty. W uzasadnieniu podał, powołując się na dekret Rady Ministrów z dnia 14 V 1946 r. „o tymczasowym unormowaniu stosunku służbowego funkcjonariuszów państwowych”⁵⁴, że „Ob. Karwasińska jest elementem wybitnie obcym politycznie, wystąpieniami swoimi w sprawach przestawienia pracy Archiwum działała demobilizująco na innych pracowników”⁵⁵. Postulował jej zwolnienie z dniem 1 VI 1951 r., ostatecznie jednak Karwasińska pracowała w AGAD do końca lipca. Zwolnienie to było pokłosiem zjazdu dyrektorów oraz niektórych pracowników archiwów państwowych, który odbył się w Otwocku w dniach 29 III–2 IV 1951 r. Podczas dyskusji na temat postulowanego przez naczelnego dyrektora współzawodnictwa pracy w archiwach, Karwasińska wypowiedziała się krytycznie o referacie Gerbera, ironizując, co w konsekwencji — uwzględniając ich dotychczasowe chłodne stosunki — przyczyniło się do zwolnienia z pracy tej wybitnej archiwistki⁵⁶.

Decyzja o zwolnieniu z pracy Karwasińskiej, po jej 28-letniej służbie archiwalnej, spotkała się z dezaprobatą środowiska naukowego i archiwalnego. Dlatego już 1 VIII 1951 r. została zatrudniona w Kierownictwie Badań nad Początkami Państwa Polskiego, na stanowisku zastępcy kierownika pracowni edytorskiej. Decyzję o zatrudnieniu Karwasińskiej podjął Aleksander Gieysztor (jej dawny „uczeń archiwalny”), stojący wówczas na czele tej instytucji, powołanej w 1949 r. przez Ministra Kultury i Sztuki przy ówczesnej Naczelnej Dyrekcji Muzeów i Ochrony Zabytków. Kierownictwo Badań nad Początkami Państwa Polskiego

⁵⁰ Tejże, *Z dziejów Archiwum Koronnego. Dokumenty krzyżackie*, „Przegląd Historyczny”, t. 37, 1948, s. 183–193.

⁵¹ Tejże, *Filip, kanclerz wielkopolski*, PSB, t. 6, s. 450–451.

⁵² Tejże, *Florian, biskup płocki*, PSB, t. 7, s. 38–40.

⁵³ Na temat sylwetki R. Gerbera, Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych w latach 1949–1952, zob. M. Lewandowska, *Rafał Gerber (20 IX 1909–27 XI 1981)*, „Archeion”, t. 81, 1986, s. 347–351; F. Cieślak, *Gerber Rafał (1909–1981)* [w:] *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, t. 1, Warszawa–Łódź 1988, s. 71–72; *Pracownicy naukowo-dydaktyczni Instytutu Historycznego*, s. 40.

⁵⁴ Dz.U. 1946, nr 22, poz. 139.

⁵⁵ AGAD, Akta Jadwigi Karwasińskiej, sygn. 49/122.

⁵⁶ Relacja ze zjazdu w Otwocku zachowała się w doniesieniach agenturalnych, zob. *Oczami agenta. Środowiska naukowe i archiwalne w doniesieniach TW „Zyg” — Zygmunta Kolanowskiego*, oprac. A. Kulecka, T. P. Rutkowski, Warszawa 2012, s. 129–130.

miało koordynować prace badawcze stanowisk archeologicznych z okresu plemiennego i wczesnopiastowskiego. W 1954 r. zadania tej instytucji przejął Instytut Historii Kultury Materialnej PAN, gdzie od 1 I 1954 r. Karwasińska została zatrudniona na stanowisku kierownika pracowni edytorskiej. Po dwóch latach pracy przeniosła się do pracowni nauk pomocniczych historii i edytorstwa Instytutu Historii PAN, gdzie zajęła się przygotowaniem do druku źródeł wczesnośredniowiecznych.

Mimo odejścia z AGAD Karwasińska nie zrezygnowała z działalności archiwalnej, utrzymywała kontakt z archiwistami, dzieląc się swoją wiedzą zawodową. Na łamach „Archeionu” opublikowała wspomnienie o zmarłym kustoszcie Archiwum Głównego, Adolffie Erazmie Mysłowskim, który rozpoczął pracę jeszcze w czasach dyrektora Adolfa Pawińskiego⁵⁷. Została też redaktorem tomu I *Przewodnika po zespołach Archiwum Głównego Akt Dawnych*, do którego napisała przedmowę oraz teksty wprowadzające do działów poświęconych zespołom akt miast oraz akt powstania kościuszkowskiego, a ponadto scharakteryzowała akta Komisji Skarbowej Koronnej i Komisji Skarbowej Rzeczypospolitej Obojga Narodów (1764–1794). W opublikowanej w okazji 150-lecie AGAD księdze pamiątkowej zamieściła artykuł poświęcony dziejom tego archiwum w latach 1920–1939. W 1957 r. ukazał się pierwszy tom *Strat archiwów i bibliotek warszawskich* z okresu II wojny światowej, omawiający straty poniesione przez AGAD. Karwasińska zamieściła tam opracowania poświęcone stratom w zasobie Archiwum Koronnego⁵⁸, archiwów skarbowych dawnej Rzeczypospolitej (Księgi kwarciane, Księgi Trybunału Skarbowego i Komisji Skarbu, Rejestry podatkowe, Rejestry i akta mennicze, Rejestry celne, Księgi i akta żup solnych, Akta Komisji Skarbu Koronnego i Komisji Skarbowych Rzeczypospolitej Obojga Narodów 1764–1794)⁵⁹, Archiwum Szpitala św. Łazarza z lat 1591–1795⁶⁰, Akt Komisji Bankowej (1793–1804)⁶¹, Akt Administracji Skarbu Publicznego (1795–1796)⁶², Działu rękopisów różnych i nabytków Archiwum Głównego⁶³. W 1956 r. wydała drukiem *Rachunki z prac budowlanych na zamku w Nowym Mieście Korczynie w latach 1403–1408*⁶⁴.

Jadwiga Karwasińska była nie tylko wybitną archiwistką, ale również znakomitą edytorką źródeł historycznych. Jej kilkunastoletnie studia w pracowni nauk pomocniczych historii i edytorskiej Instytutu Historii PAN przyniosły znakomity plon w postaci studiów krytycznych nad tekstami z przelomu X i XI w., w szczególności nad żywotami św. Wojciecha, które ukazały się w ramach nowej serii *Monumenta Poloniae Historica* (MPH). Najpierw wydano *Św. Wojciecha*,

⁵⁷ J. Karwasińska, *Wspomnienie o Adolffie Erazmie Mysłowskim, kustoszcie Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie 4 V 1876 — 6 II 1954*, „Archeion”, t. 27, 1957, s. 407–409.

⁵⁸ J. Karwasińska, *Straty Archiwum Koronnego [w:] Straty archiwów i bibliotek warszawskich*, t. 1, *Archiwum Głównie Akt Dawnych*, Warszawa 1957, s. 29–69.

⁵⁹ Tamże, s. 70–125.

⁶⁰ Tamże, s. 224–225.

⁶¹ Tamże, s. 226–227.

⁶² Tamże, s. 228–230.

⁶³ Tamże, s. 367–375.

⁶⁴ *Rachunki z prac budowlanych na zamku w Nowym Mieście Korczynie w latach 1403–1408*, wyd. J. Karwasińska, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, t. 4, 1956, nr 2, zeszyt dodatkowy, s. 409–490.

*biskupa i męczennika żywot pierwszy*⁶⁵. Edycja została poprzedzona kilkoma studiami badaczki, opublikowanymi w latach 1958–1959 w „Studiach Źródłoznawczych”⁶⁶. Krytyczne wydanie jednego z najstarszych źródeł narracyjnych do dziejów Polski, spisane na przełomie X i XI w. żywotu św. Wojciecha (zwanego dawniej żywotem Jana Kanaparza, żywotem Gaudentego lub żywotem rzymskim), zasługuje na największe uznanie, gdyż stanowi poważny krok w naukowym poznaniu najstarszego żywotu tego świętego. Zdaniem Mariana Plezi jest to wydanie znakomite, a „jego zaletą naczelną jest skrupulatność i nienaganna sumienność w wykorzystaniu materiału rękopiśmiennego, której konsekwencji sięgają jednak daleko poza sprawy czysto wydawnicze”⁶⁷. Karwasińska przygotowując do druku edycję żywotu św. Wojciecha wykorzystała ponad 30 zachowanych do naszych czasów rękopisów żywotu zadając sobie trud starannego ich porównania i szczegółowej analizy. Związły komentarz rzeczowy (historyczny) do wydanego tekstu żywotu św. Wojciecha jest zaletą tego wydania, gdyż edycja krytyczna nie musi spełniać roli wydania komentowanego i powinna objaśniać tylko rzeczy najistotniejsze⁶⁸. Po siedmiu latach od ukazania się w nowej serii MPH najstarszego *Vita I* św. Wojciecha, Karwasińska ogłosiła w 1969 r. *Św. Wojciecha żywot drugi pióra Brunona z Kwerfurtu*⁶⁹. Autorka wykorzystwała do przygotowanej edycji jeden rękopis i różniące się nieco od niego drukowane wydanie Laurencjusza Suriusa redakcji dłuższej oraz 5 rękopisów i jeden fragment redakcji krótszej. Umieszczenie po sobie oddzielnie wersji dłuższej i krótszej zwiększyło nie tylko czytelność tekstu, ale również ułatwiło porównanie obu redakcji. Zaslugą Karwasińskiej było nowe ustalenie filiacji rękopisów *Vita II* i kolejnych faz powstawania dzieła. Wywody badaczki w tej kwestii, co podkreślono w recenzji⁷⁰ są przekonujące, podobnie jak jej uwagi dotyczące stylistycznej i retorycznej strony *Vita II*. Jedyne zastrzeżenia recenzenta (Jana Powierskiego) dotyczyły zbyt wąskiego omówienia przez edytkę problemu autorstwa wzmiankowanej przez Galla Anonima *Liber de passione martyris*, które to dzieło przypisuje się również Brunonowi z Kwerfurtu, a w takim razie stanowiłoby jeszcze jeden etap redakcji *Vita II*⁷¹. Na kanwie edycji żywotów św. Wojciecha, biskupa praskiego, ukazały się również wnikliwe rozprawy Karwasińskiej poświęcone życiu, studiom kapłańskim, misjom i męczeństwu patrona Polski⁷².

⁶⁵ S. Adalberti, *Pragensis episcopi et martyris, vita prior*, wyd. J. Karwasińska, Warszawa 1962 [w:] *Monumenta Poloniae Historica* (dalej: MPH), series nova (dalej: s.n.), t. 4, z. 1.

⁶⁶ J. Karwasińska, *Studia krytyczne nad żywotami św. Wojciecha, biskupa praskiego. Vita I, I. Stan badań, II. Podstawa rękopiśmienna*, St. Źródł., t. 2, 1958, s. 41–79; tejsze, *Studia krytyczne nad żywotami św. Wojciecha, biskupa praskiego, III. Redakcje Vita I*, Tamże, t. 4, 1959, s. 9–32.

⁶⁷ Zob. rec. M. Plezi, St. Źródł., t. 12, 1967, s. 18–184.

⁶⁸ Tamże, s. 184.

⁶⁹ *Św. Wojciecha, biskupa i męczennika żywot drugi, napisany przez Brunona z Kwerfurtu (S. Adalberti Pragensis, episcopi et martyris, vita altera auctore Bruno Querfurtensis)*, wyd., wstępem i objaśnieniami opatrzyła J. Karwasińska [w:] MPH, s.n., t. 4, cz. 2, Warszawa 1969.

⁷⁰ Zob. rec. J. Powierskiego, St. Źródł., t. 15, 1970, s. 212–213.

⁷¹ Tamże, s. 213.

⁷² Zob. m.in.: J. Karwasińska, *Studia krytyczne nad żywotami św. Wojciecha, biskupa praskiego, IV. Miejsce Versus de passionibus Adalberti w szeregu żywotów*, St. Źródł., t. 9, 1964,

Badaczka omówiła także zagadnienia dotyczące kanonizacji, relikwii i powstania legend, kultu w liturgii i ikonografii tego świętego. Karwasińska w nowej serii *Monumenta Poloniae Historica* wydała również w 1973 r. *Żywoć pięciu braci pustelników* oraz *List Brunona z Kwerfurtu do cesarza Henryka*⁷³. Wspomniana edycja, podobnie jak wyżej omówione *Żywoty*, zasługuje na najwyższe uznanie i świadczy, co podkreślali wcześniej recenzenci, o skrupulatności i nienaganej sumienności w wykorzystaniu materiału rękopiśmiennego. Bardzo starannie przygotowano indeksy wykorzystanych źródeł, indeksy osób i miejscowości oraz rzeczy. Na szczególne uznanie zasługuje również komentarz historyczny i filologiczny⁷⁴. Według Gerarda Labudy komentarz autorstwa Karwasińskiej „obiektywnie referuje aktualny stan wiedzy; będzie on każdemu użytkownikowi służył, jako punkt wyjścia dla dalszych poszukiwań”⁷⁵. Również *List do króla Henryka*, podobnie jak *Żywoć pięciu braci pustelników*, został zaopatrzony w doskonały komentarz. Także przyjęta przez Karwasińską data jego napisania (pod koniec 1008 r. lub na samym początku 1009 r., tj. przed wyprawą misyjną Brunona na pogranicze prusko-rusko-litewskie) została zaakceptowana przez badaczy⁷⁶. Oceniając całość tomu IV nowej serii *Pomników dziejowych Polski*, trzeba jeszcze podkreślić, że wszystkie wymienione źródła, opublikowane przez Karwasińską w latach 1962–1973, są bardzo starannie i pieczołowicie wydane pod względem poprawności tekstu; zostały również poprzedzone wstępem i opatrzone komentarzami. Prace te, będące ozdobą nowej serii MPH, możemy zaliczyć do pomników edytorstwa polskiego 2. połowy XX w. Spotkały się one również z uznaniem badaczy zagranicznych. W 1966 r. ukazała się cenna publikacja źródłowa pt. *Piśmiennictwo czasów Bolesława Chrobrego*, do której wstęp i komentarz przygotowała Karwasińska⁷⁷. Dzięki jej komentarzom i przekładowi Kazimierza Agbarowicza szerszemu ogółowi czytelników udostępniono najstarsze piśmiennictwo.

W swej pracy naukowej Karwasińska nie zaniedbywała pisania recenzji i omówień z wydawnictw źródłowych i literatury naukowej. Na uwagę zasługują jej recenzje z katalogu średniowiecznych dokumentów czeskich, opracowanych przez Rudolfa Kossa⁷⁸ i Antonina Haasa⁷⁹ oraz edycji dokumentów klasztoru

s. 15–45; teje, *Studia krytyczne nad żywotami św. Wojciecha, biskupa praskiego*, V. *Moguncja czy Weronia miejscem inwestytury?*, tamże, t. 11, 1966, s. 67–78; teje, *Studia nad żywotami św. Wojciecha, biskupa praskiego*, VI. *Przekaz akwizgrański*, tamże, t. 18, 1973, s. 37–44; teje, *Wojciech — Adalbert* [w:] *Hagiografia polska. Słownik biobibliograficzny*, red. R. Gustaw, t. 2, Poznań-Warszawa-Lublin 1972, s. 572–589; teje, *Wojciech, bp praski, św.* [w:] *Słownik Starożytności Słowiańskich* (dalej: SSS), t. 6, Wrocław 1977, s. 549–550.

⁷³ *Żywoć pięciu braci pustelników [albo] Żywoć i męczeństwo Benedykta, Jana i ich towarzyszy, napisany przez Brunona z Kwerfurtu. List Brunona do króla Henryka*, przygotowała do druku i komentarzem opatrzyła J. Karwasińska [w:] MPH, s.n., t. 4, cz. 3, Warszawa 1973.

⁷⁴ Zob. rec. G. Labudy, *St. Źródł.*, t. 20, 1976, s. 236–237.

⁷⁵ Tamże, s. 236.

⁷⁶ Tamże, s. 237.

⁷⁷ *Piśmiennictwo czasów Bolesława Chrobrego*, tłum. K. Abgarowicz, wstęp i komentarz J. Karwasińska, Warszawa 1966.

⁷⁸ J. Karwasińska, [rec.] *Archiv koruny české*, cz. 2: *Katalog listin z let 1158–1346*, wyd. R. Koss, Praha 1928; „Kwartalnik Historyczny”, t. 56, 1948, s. 109–116.

⁷⁹ Teje, [rec.] *Archiv Koruny České: V. Katalog listin z let 1378–1437*, wyd. A. Haas, Praha 1947; „Kwartalnik Historyczny”, t. 56, 1948, s. 109–116.

norbertanek w Imbranowicach⁸⁰. Publikację Zofii Kozłowskiej-Budkowej można nazwać małym dyplomatarium, gdyż choć zawiera tylko 23 pozycje, jednak przynosi 15 dokumentów dotąd nieznanych, z których 6 przypada na wieki XIII i XIV. Karwasińska bardzo wysoko oceniła edycję Kozłowskiej-Budkowej, przygotowanej według instrukcji wydawniczej Komisji Historycznej PAU z 1925 r. Zawiera ona kilka pozycji prawdziwie cennych; ważne jest zestawienia na końcu publikacji kilkunastu terminów polskich występujących w dokumentach łacińskich oraz opatrzenie dyplomatarium indeksem osób i miejscowości. Z innych recenzowanych prac należy wymienić wydany przez Władysława Semkowicza (z udziałem Kozłowskiej-Budkowej) podręcznik *Paleografii łacińskiej*⁸¹ oraz *Zarys dziejów pisma łacińskiego* pióra Aleksandra Gieysztora⁸². Karwasińska recenzowała też wydawnictwa źródłowe, np. rachunki wielkorządowe krakowskie⁸³, księgę skarbową księcia mazowieckiego Janusza II⁸⁴ oraz katalog rękopisów średniowiecznych Biblioteki Kórnickiej⁸⁵. Kontynuowała też współpracę z *Polskim słownikiem biograficznym*, publikując biogramy: Andrzeja Gulińskiego, archiwisty Archiwum Głównego Królestwa⁸⁶; Walentego Huberta, archiwisty i naczelnika Archiwum Głównego Królestwa w latach 1852–1875⁸⁷ oraz Wacławy Potemkowskiej, nauczycielki i pisarki dla dzieci⁸⁸. Cenne biogramy opracowała także dla *Słownika Starożytności Słowiańskich*: Bobrasława (Poprasława) syna Sławnika, księcia na Libicach (brata św. Wojciecha)⁸⁹; Boguszy, towarzysza św. Wojciecha⁹⁰; Czaśława, syna Sławnika, księcia na Libicach (brata św. Wojciecha)⁹¹; Pořej, syna Sławnika, księcia na Libicach (brata św. Wojciecha)⁹²; Sławnika, księcia na Libicach (ojca św. Wojciecha)⁹³ oraz św. Wojciecha, bp praskiego, patrona Polski i Czech⁹⁴. Karwasińska współpracowała również z redakcją *Słownika biograficznego archiwistów polskich*. W pierwszym tomie tego kompendium ukazały się opracowane przez nią biogramy: Wacława Granicznego, prawnika,

⁸⁰ Tejże, [rec.] *Dokumenty klasztoru PP. Norbertanek w Imbramowicach (1228–1450)*, wyd. Z. Kozłowska-Budkowa, PAU. AKH, ser. 2, t. 4 (66), nr 2, Kraków 1948; St. Źródł., t. 1, 1957, s. 243–245.

⁸¹ Tejże, [rec.] W. Semkowicz, *Paleografia łacińska*, Kraków 1951, „Przegląd Biblioteczny”, t. 20, 1952, s. 74–80.

⁸² Tejże, *Polski zarys dawnych dziejów pisma łacińskiego*, [rec. książki] A. Gieysztor, *Zarys dziejów pisma łacińskiego*, Warszawa 1973; „Kwartalnik Historyczny”, t. 81, 1974, nr 3, s. 587–592.

⁸³ Tejże, [rec.] *Rachunki wielkorządowe krakowskie z r. 1471*, wyd. R. Grodecki, Kraków 1950; „Kwartalnik Historyczny”, t. 60, 1953, s. 246–251.

⁸⁴ Tejże, [rec.], *Księga skarbowa Janusza II, księcia mazowieckiego z lat 1477–1490*, wyd. J. Senkowski, Warszawa 1959; „Rocznik Warszawski”, t. 3, 1962, s. 328–329.

⁸⁵ Tejże, [rec.] J. Zathay, *Katalog rękopisów średniowiecznych Biblioteki Kórnickiej*, Wrocław 1963; „Scriptorium”, t. 19, 1965, s. 197–198.

⁸⁶ Tejże, *Guliński Andrzej (zm. 1870), archiwista* [w:] PSB, t. 9, s. 144.

⁸⁷ Tejże, *Hubert Walenty (ok. 1792–1880), archiwista* [w:] PSB, t. 10, s. 80.

⁸⁸ Tejże, *Potemkowska Wacława, pseud. konspiracyjny Malwa (1898–1944), nauczycielka, pisarka dla dzieci* [w:] PSB, t. 27, s. 711–712.

⁸⁹ Tejże, *Bobrasław (Pobrasław), s. Sławnika, ks. na Libicach* [w:] SSS, t. 1, s. 133.

⁹⁰ Tejże, *Bogusza-Benedykt* [w:] SSS, t. 1, s. 139.

⁹¹ Tejże, *Czaśław, s. Sławnika, ks. na Libicach* [w:] SSS, t. 1, s. 284.

⁹² Tejże, *Pořej, s. Sławnika, ks. na Libicach* [w:] SSS, t. 4, s. 237.

⁹³ Tejże, *Sławnik, ks. na Libicach* [w:] SSS, t. 5, s. 239–240.

⁹⁴ Tejże, *Wojciech, bp praski, św. patron Polski i Czech* [w:] SSS, t. 6, s. 549–551.

archiwisty AGAD, a następnie dyrektora Archiwum Skarbowego (1921–1937)⁹⁵; Janiny Kozłowskiej-Studnickiej, historyczki i archiwistki, kierownika Archiwum Państwowego w Grodnie (1924–1939), a następnie pracownika Archiwum Państwowego w Poznaniu i Biblioteki Kórnickiej⁹⁶; Adolfa Erazma Mysłowskiego, archiwisty AGAD, a potem kierownika Archiwum Państwowego w Piotrkowie (1945–1949)⁹⁷ oraz Wojciecha Zaremby, pomocniczego pracownika archiwalnego AGAD⁹⁸.

W następnych latach przystąpiła do nowego zadania, jakim miało być przygotowanie krytyczne bull i innych dokumentów odnoszących się do stosunków Polski z papieżem do roku 1198. Pracy nad „Polonia pontificia” nie zdołała ukończyć, pozostawiając jednak sporo cennego materiału. Pokłosem zainteresowań Karwasińskiej tematyką papieską jest artykuł dotyczący bulli papieża Paschalisa II do arcybiskupa gnieźnieńskiego z 1102 r.⁹⁹ Badaczka opublikowała też cenny przyczynek poświęcony próbom chrystianizacji Litwy podejmowanym przez Karola IV Luksemburskiego¹⁰⁰. W dorobku Jadwigi Karwasińskiej są również opracowania dotyczące Warszawy — miasta, w którym spędziła całe dorosłe życie. Oprócz monografii szpitala Św. Ducha, spod jej pióra wyszły większe i drobniejsze opracowania: o procesie polsko-krzyżackim w Warszawie w 1339 r.¹⁰¹, o życiu codziennym w średniowiecznej Warszawie¹⁰² oraz o stratach poniesionych przez mieszczan warszawskich w latach 1412–1414¹⁰³. Karwasińska napisała również recenzję z przygotowanej przez Adama Wolffa do druku księgi ławniczej Nowej Warszawy lat 1436–1485¹⁰⁴.

We wrześniu 1961 r. Jadwiga Karwasińska otrzymała tytuł profesora nadzwyczajnego. Jej wkład w dorobek środowiska historycznego został doceniony przyznaniem jej honorowego członkostwa Polskiego Towarzystwa Historycznego. Z dniem 1 I 1971 r. przeszła na emeryturę.

Jadwiga Karwasińska zmarła 31 X 1986 r. w Warszawie. W uroczystościach pogrzebowych, które odbyły się 8 XI 1986 r. na Cmentarzu Czerniakowskim w Warszawie, wzięło udział liczne grono historyków i archiwistów. Zmarła była wybitną badaczką średniowiecza i archiwistką, która pozostawiła po sobie

⁹⁵ Tejże, *Graniczny Waclaw (1877–1937), prawnik, archiwista* [w:] *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, t. 1 (1918–1884), Warszawa–Łódź 1988, s. 74–75.

⁹⁶ Tejże, *Kozłowska-Studnicka Janina (1890–1962), historyczka, archiwistka* [w:] tamże, s. 114–116.

⁹⁷ Tejże, *Mysłowski Adolf Erazm (1876–1954), archiwista* [w:] tamże, s. 151–152.

⁹⁸ Tejże, *Zaremba Wojciech (1884–1969), pomocniczy pracownik archiwalny* [w:] tamże, s. 237.

⁹⁹ J. Karwasińska, *Archiepiscopus Poloniae — Archiepiscopus Gneznensis. O adresacie bulli Paschalisa II [Nie datowany list Paschalisa II do arcybiskupa gnieźnieńskiego Marcina? z 1102 r.]*, St. Źródł., t. 28, 1983, s. 41–50.

¹⁰⁰ Tejże, *Złote bulle Karola IV w sprawie chrztu Litwy* [w:] *Cultus et cognitio. Studia z dziejów średniowiecznej kultury*, Warszawa 1976, s. 233–249.

¹⁰¹ Tejże, *Proces polsko-krzyżacki w Warszawie przed sześciuset laty*, Warszawa 1946.

¹⁰² Tejże, *Życie codzienne w średniowiecznej Warszawie*, „Rocznik Warszawski”, t. 7, 1966, s. 84–90.

¹⁰³ Tejże, *Straty poniesione przez mieszczan warszawskich w latach 1412–1414* [w:] *Warszawa średniowieczna*, red. A. Gieysztor, Warszawa 1975, z. 2, „Studia Warszawskie”, t. 19, s. 67–68.

¹⁰⁴ Tejże, [rec.] *Księga Ławnicza miasta Nowej Warszawy*, t. 1 (1436–1485), wyd. A. Wolff, Wrocław 1960; „Rocznik Warszawski”, t. 3, 1962, s. 324–327.

cenne rozprawy naukowe, edycje źródłowe i artykuły. W pracy zawodowej „była człowiekiem całkowicie oddanym wartościom nauki, uczoną dużego formatu, wychowawcą kilku pokoleń historyków i archiwistów”¹⁰⁵. W życiu osobistym „niesłychanie skromna, powściągliwa, jakby trochę na dystans, lecz pod tym kryła się wielka życzliwość dla ludzi, zwłaszcza wobec młodych kolegów”. Dla pracowników AGAD była nie tylko łącznikiem naukowej tradycji z czasów Józefa Siemieńskiego, ale nawet pośrednio z okresu Teodora Wierzbowskiego i Adolfa Pawińskiego, gdyż jej współpracownikami w pracach archiwalnych byli m.in. Adolf Erazm Mysłowski i Aleksander Włodarski.

Bibliografia publikacji Jadwigi Karwasińskiej (wybór)

1. *Sąsiedztwo kujawsko-krzyżackie 1235–1343*, Warszawa 1927 (Rozprawy Historyczne Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, t. 7, z. 1).
2. *Archiwa Skarbowe Koronne i Obojga Narodów*, Warszawa 1929.
3. *Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciffferorum. Spory i sprawy pomiędzy Polakami a zakonem krzyżackim*, t. 3, wydała i przypisami opatrzyła dr Jadwiga Karwasińska, Warszawa 1935.
4. *Szpital Świętego Ducha w Warszawie. Dzieje fundacji Anny Bolesławowej księżny mazowieckiej początkowe (1444–1544)*, Warszawa 1938.
5. *Rachunki żupne bocheńskie z lat 1394–1421*, wyd. J. Karwasińska, „Archiwum Komisji Historycznej PAU”, seria 2, t. 3(15), Kraków 1939, s. 123–226.
6. *Proces polsko-krzyżacki w Warszawie przed sześciuset laty*, Warszawa 1946.
7. *Rachunki z prac budowlanych na zamku w Nowym Mieście Korczynie w latach 1403–1408*, wyd. J. Karwasińska, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, t. 4, 1956, nr 2, zeszyt dodatkowy, s. 409–490.
8. *Straty archiwów i bibliotek warszawskich*, t. 1, *Archiwum Główne Akt Dawnych*, red. A. Stebelski, Warszawa 1957, s. 29–69, 70–127, 222–230, 367–375.
9. *Św. Wojciech, biskupa i męczennika żywot pierwszy*, wyd. J. Karwasińska, Warszawa 1962 [w:] MPH, s.n., t. 4, cz. 1.
10. *Św. Wojciech, biskupa i męczennika żywot drugi, napisany przez Brunona z Kwerfurtu*, wyd. J. Karwasińska [w:] MPH, s.n., t. 4, cz. 2, Warszawa 1969.
11. *Żywot pięciu braci pustelników [albo] Żywot i męczeństwo Benedykta, Jana i ich towarzyszy, napisany przez Brunona z Kwerfurtu. List Brunona do króla Henryka*, przygotowała do druku i komentarzem opatrzyła J. Karwasińska [w:] MPH, s.n., t. 4, cz. 3, Warszawa 1973.

¹⁰⁵ S. K. Kuczyński, *Jadwiga Karwasińska*, s. 225.

Janusz Grabowski, Jadwiga Karwasińska (1900–1986) and her Contribution to the Development of Sciences that Enable Exploration of Historical Sources

Summary

Jadwiga Karwasińska was an outstanding archivist and researcher of medieval history of Poland and a great editor of historical sources. In 1924, she received her doctorate degree from the University of Warsaw on the work „Śsiedztwo kujawsko-krzyżackie 1235–1343” [Neighborhood Kujawy-Teutonic Order 1235–1343], that was published three years later. In 1924, she began to work in the Central Archives of Historical Records, to which she was related up to 1951. Among the works of Karwasińska from her employment in the Archives attention deserve works devoted to the old-Polish revenue system and The Crown Archives of Kraków and Warsaw. She prepared a valuable archival guide „Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum” (vol. 3, Warsaw 1935) and thesis „Szpital Świętego Ducha w Warszawie. Dzieje fundacji Anny Bolesławowej księżny mazowieckiej początkowe (1444–1544)” [„Hospital of the Holy Spirit in Warsaw. The initial history of the foundation of Anna Bolesławow Duchess of Mazovia (1444–1544)”] (Warsaw, 1938). She taught Latin paleography at the University of Warsaw. After her dismissal from AGAD in 1951 she found work at the Polish Academy of Sciences (Institute of History, Research Center of Auxiliary Sciences of History and Editorial Office), where she prepared the first and second edition of life of St. Adalbet (Wojciech) The Martyr (published by *Monumenta Historica Poloniae*, new series). Moreover, she edited two editions of an archival guide to the holdings of AGAD from the period of the Polish-Lithuanian Commonwealth (Warsaw 1958, ed. II — Warsaw 1975).